

191 с.

11. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада : США, Великобритания, Франция, Германия / И. А. Василенко. – М. : Издат. корпорация “Логос”, 2000. – 200 с.
12. Ефективна комунікація між державною службою та засобами масової інформації : [пер. з англ.] – Д. : Центр екон., 2000. – 68 с.
13. Иванов В. И. Инновационные социальные технологии государственного и муниципального управления / В. И. Иванов, В. И. Патрушев. – М. : Экономика, 2001. – 325 с.
14. Муниципальное управление / [под ред. А. Г. Гладышевой, В. Н. Иванова, Б. С. Савченко и др.]. – М. : Муницип. мир, 2002. – 560 с.
15. Шамхалов Ф. Основы теории государственного управления / Феликс Шамхалов. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. – 518 с.

УДК 32: 001. 891.3 (075. 8)

Воронянський О. В.

(м. Харків)

МОДЕЛЬ «СОЦІУМ – ДЕРЖАВА – НАЦІЯ – ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА» В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОЇ БОРОТЬБИ ЗА ДОСТУП ДО РЕСУРСІВ

Пропонується модель суспільно-політичних відносин, заснована на регулюванні через механізм держави конкуренції за доступ до ресурсів. Показано, що монополізація політичною елітою процесу перерозподілу та вилучення державних ресурсів на свою користь найбільш ресурсозабезпеченими соціальними групами є системними факторами.

Ключові слова: відчуження, перерозподіл ресурсів, суспільно-політичні відносини.

Модель «социум – государство – нация – политическая элита» в условиях конкурентной борьбы за доступ к ресурсам.

Предлагается модель общественно-политических отношений, основанная на регулировании через механизм государства конкуренции за доступ к ресурсам. Показано,

что монополизация политической элитой процесса перераспределения и изъятие государственных ресурсов в свою пользу наиболее ресурсобеспеченными социальными группами являются системными факторами.

Ключевые слова: отчуждение, перераспределение ресурсов, общественно-политические отношения.

Model of "society – a nation – state – the political elite" in competition for access to resources.

A model of socio-political relations based on the regulation of the state through the mechanism of competition for access to resources. It is shown that the monopolization of the political elite of the process of redistribution and removal of public resources in their favor the most resourced social groups are systemic factors.

Keywords: alienation, the redistribution of resources, socio-political relations.

Дослідження за допомогою аналітичних моделей є одним із основних методів, що застосовуються в сучасній науці. Аналітична модель є спрощеним мінімізованим відображенням реально існуючої багатовимірної дійсності у вигляді окремої умовної системи, що включає в себе чітко визначені елементи з власними системними функціями та загальну площину комунікаційної взаємодії елементів на основі реалізації даних функцій. Теоретичний опис аналітичної моделі включає в себе опис елементів моделі, їх системних функцій та наслідків реалізації цих функцій. Опис елементів та їх функцій здійснюється у відповідності до мети аналізу, тобто виокремлюються лише ті з них, які є системоутворюючими для даної конкретної моделі.

В сфері суспільно-політичних досліджень застосовуються аналітичні конструкції, побудовані на принципах моделей класової боротьби К. Маркса – Ф. Енгельса, раціонального вибору М. Вебера, еволюції політичних організацій (базою яких є модель Р. Міхельса), політичних систем (Д. Істона та Г. Алмонда) та ін. Сучасні вітчизняні дослідження політичної реальності використовують конструкції моделей національної держави, демократичного транзиту тощо.

Однак більшість застосовуваних сучасними вітчизняними політологами моделей не враховують такого важливого фактора суспільно-політичних відносин як конкурентна боротьба за доступ до обмежених ресурсів. Тому отримані ними наукові висновки й прогнози розвитку суспільства досить часто залишаються далекими від реальності.

У даній статті пропонується опис моделі суспільно-політичних відносин, де конкурентна боротьба за доступ до ресурсів між різними групами окремого суспільства регулюється через механізм держави, а держава початково є політичною організацією більшості населення.

Елементами даної моделі дослідник визначає:

- 1) соціум – як населення, що проживає на території, контрольованій даною державою;
- 2) державу – як суверенну організацію соціальної влади, що охоплює певну територію з проживаючим на ній населенням (соціумом);
- 3) націю – як сукупність більшості соціуму, що має формальне (юридично закріплене за собою) право приймати участь у процесах прийняття владних рішень та формування органів соціальної влади, які приймають ці рішення;
- 4) політичну еліту – як меншість, що володіє здатністю позаекономічного (за допомогою застосування політичної влади) панування над суспільством. Виходячи з цього, до політичної еліти доцільно відносити не тільки суб'єктів, що володіють юридичним правом прийняття державних і найважливіших політичних рішень, а й суб'єктів, здатних здійснювати довгостроковий вирішальний вплив на цей процес. Таким чином, категорія «політична еліта» в системному плані включає в себе не тільки персональний склад органів державної влади, керівний склад вищих органів управління, керівництво парламентських партій, але і лідерів угруповань, що володіють високим ступенем концентрації ресурсів, достатнім для системного впливу на прийняття державних рішень на свою користь.

Функціями соціуму в даній моделі визначено:

- господарську: освоєння ресурсів заради власного відтворення;
- організаційну: відтворення та розвиток інфраструктури, що дозволяє найбільш ефективно здійснювати освоєння ресурсів і адаптуватися до мінливих умов їх освоєння;
- культурну: генерування певної парадигми співіснування різних індивідів і соціальних груп у суспільстві, а також стандартів поведінки, заснованих на даній парадигмі.

Функціями держави в даній моделі визначено:

- забезпечення умов для освоєння ресурсів території через владну організацію праці населення;
- підтримання певного порядку соціальних відносин, заснованого на відповідному порядку перерозподілу (вторинного розподілу) освоєних ресурсів позаекономічним шляхом (оскільки первинний розподіл відбувається у сфері господарської діяльності);
- захист даної території, її ресурсів і соціуму від експансії з боку інших держав і соціумів.

Функціями нації в даній моделі визначено:

- контроль над діяльністю держави (насамперед через механізм партійної системи) та забезпечення безперервного «очищення» і «оновлення» персонального складу держапарату допомогою процедури виборів;
- формування «сукупної вимоги» соціуму до держави;
- об'єднання ресурсів окремих громадян для впливу на механізм держави (в рамках політичної системи суспільства).

Функції політичної еліти для даної моделі визначено як:

- здійснення політичної влади над соціумом з метою забезпечення його цілісності та стійкого відтворення (оскільки збереження соціуму як джерела вилучення ресурсів є вирішальною умовою збереження елітою свого елітного статусу);

- вироблення стратегії розвитку соціуму і мобілізація суспільства на її реалізацію з допомогою політичних методів і засобів впливу на населення;

- забезпечення (шляхом вилучення у соціуму на користь держави) концентрації ресурсів, необхідної для реалізації виробленої стратегії розвитку та забезпечення цілісності суспільства.

Здійснення визначених функцій елементами моделі в процесі взаємодії між собою запускає мережу причинно-наслідкових зв'язків, в якій і реалізується сам механізм моделі як умовної аналітичної конструкції. Процес цієї реалізації можна описати наступним чином.

В процесі освоєння ресурсів відбувається їх первинний розподіл серед суб'єктів господарської діяльності. В даному випадку розглядається діяльність у сфері виробництва і відтворення (в т. ч. реальних послуг, а також управлінської та контрольної діяльності, що сприяють відтворенню ресурсів та господарської інфраструктури). Первинний розподіл обумовлений, як мінімум, двома факторами, які мають системний характер:

- початковою вартістю ресурсів, доступних суб'єкту господарської діяльності для освоєння (прибутковість обробки алмазів перевищує прибутковість вирощування картоплі, а прибутковість посередницької діяльності перевищує прибутковість діяльності виробничої);

- місцем індивіда в господарській діяльності (власник засобів виробництва має можливість привласнення частини результатів праці безпосереднього виробника товарів і послуг).

Для здійснення господарської діяльності більш високого порядку необхідна більш складна інфраструктура, існування якої неможливе без підвищення рівня концентрації ресурсів. Складність управління ресурсами більш високої концентрації диктує необхідність розвитку інститутів господарського управління, які в своїй сукупності становлять інституційний сегмент господарської інфраструктури. Цей сегмент для здійснення своїх функцій володіє певними владними повноваженнями в сфері управління

господарством і розпоряджається доступними йому господарськими ресурсами. Звідси еволюція господарської діяльності йде шляхом концентрації господарських ресурсів (власності) і економічної влади в руках меншості соціуму. Відповідно, більшість соціуму відчужується від ресурсів, що викликає соціальне невдоволення, а при певних умовах і активний опір з боку значної частини соціуму. Таким чином, нерівномірність доступу до ресурсів для різних соціальних груп в процесі первинного розподілу обумовлює внутрішню нестабільність соціуму. При цьому концентрація ресурсів прямо пропорційна концентрації влади. Пільговий доступ до ресурсів для певної соціальної групи означає її більш високу здатність до їх відчуження у менш забезпеченій ресурсами частини соціуму, і відповідно – більший ступінь здійснення панування над ними. Сукупність відносин панування і підпорядкування формує соціальну ієрархію суспільства. Звідси випливає, що соціальна ієрархія обумовлена ступенем доступу до ресурсів для різних соціальних груп.

Таким чином, соціальні відносини в описуваній моделі формуються в процесі розподілу, причому нерівномірність останнього є системним фактором. Внутрішня нестабільність соціуму також є системним фактором, для компенсації деструктивного впливу якого необхідний відповідний елемент моделі.

Варіанти такої компенсації можуть бути наступними:

а) перехід до рівномірності первинного розподілу, що в рамках реально існуючої системи господарської діяльності неможливо в принципі;

б) створення системи вторинного розподілу ресурсів (перерозподіл через позаекономічні механізми, тобто за допомогою соціальної влади), яка дозволила б зняти існуючу напругу у відносинах між різними частинами соціуму.

Вторинний розподіл можливо реалізувати лише за допомогою системи примусу, що генерується державою як механізмом політичної влади над соціумом в цілому. Для здійснення своїх функцій держава здійснює вилучення

частини ресурсів на свою користь (на громадські потреби). При цьому апарат держави, в рамках якого приймаються загальнообов'язкові для всього соціуму владні рішення та забезпечується їх реалізація, сам є технологічним ресурсом влади над суспільством. При певному обсязі ресурси, сконцентровані в руках держави, стають окремим об'єктом потенційного освоєння тими соціальними групами, котрі здатні чинити вирішальний вплив на прийняття рішень щодо перерозподілу [1]. Відчужувані у держави ресурси можуть або повертатися в сферу господарської діяльності, або виводитися за її межі і ставати недосяжними для освоєння даним суспільством.

Ефективне здійснення державою своїх функцій має наслідком збільшення доступних для соціуму ресурсів, а це в свою чергу детермінує розширення соціуму. Останнє робить необхідним перехід соціуму на більш високий ступінь освоєння ресурсів і відповідно - ускладнення господарської інфраструктури і культурної сфери. Внаслідок ускладнення сфер життєдіяльності суспільства ускладнюються завдання управління ним, що викликає ускладнення і розширення державного апарату, і відповідно зростає частка ресурсів, відчужуваних державою на свою користь.

Однак обсяг частки відчужуваних державою на свою користь ресурсів залежить від наступних основних факторів:

- Загальна кількість ресурсів, доступних для даного суспільства. В результаті виникає два варіанти критичної ситуації:

а) при певному співвідношенні цього показника та показника обсягу апарату держави одиниця ресурсів на одиницю структури держапарату стає недостатньою для ефективної діяльності держави;

б) при перевищенні частки відчужуваних державою на свою користь ресурсів певної норми, частка ресурсів, що залишаються в розпорядженні соціуму, стає недостатньою для відтворення останнього. Це веде до зниження обсягу освоєння ресурсів соціумом;

- ступінь примусу при відчуженні ресурсів, на який здатна держава. У випадку а) здатність держави до примусу знижується в результаті нестачі у держапараті ресурсів влади. У випадку б) ця здатність знижується як в результаті зростання опору з боку населення, так і в результаті зниження загального обсягу ресурсів, що надходять у розпорядження соціуму в результаті господарської діяльності;

- Здатність персонального складу держапарату (функціонери) використовувати надані владні повноваження для відчуження частини державної частки ресурсів на свою користь або на користь соціальних груп, здатних здійснювати вирішальний вплив на прийняття функціонерами рішень щодо перерозподілу. При цьому виникає два варіанти взаємин між держапаратом і зацікавленими групами:

а) надання групам частини державних ресурсів в обмін на лояльність цих груп до суб'єкта прийняття відповідного рішення (тобто обсяг ресурсів у розпорядженні останнього повинен значно перевищувати обсяг ресурсів, доступних для зацікавлених груп). Суб'єкт прийняття державних рішень, що стосуються перерозподілу ресурсів, є відносно незалежним від цих груп, однак зацікавленим в їх підтримці. Він може самостійно обирати групу, якій передасть ресурси. Основним джерелом його доходів стає рента від можливості використання державних ресурсів на власний розсуд. Дана система взаємин описана теоріями патримоніалізму і неопатримоніалізму [2];

б) підпорядкування суб'єкта прийняття державних рішень зацікавленими групами і прямий контроль останніх над розподілом державних ресурсів. Суб'єкт прийняття державних рішень, що стосуються перерозподілу ресурсів, залежний від зацікавлених груп і сам демонструє лояльність до них шляхом прийняття рішень на їхню користь.

В процесі впливу на механізм прийняття владних рішень в особі держави різні соціальні групи набувають характеру суб'єктів і об'єктів політичної діяльності. Інструментами такого впливу стають політичні партії,

організації та рухи, а також «групи інтересів», що представляють інтереси окремих соціальних груп (або більш вузьких угруповань в їх складі) в конкурентній боротьбі за позаекономічний пільговий доступ до ресурсів. Враховуючи, що висока ступінь концентрації ресурсів у руках найбільш ресурсозабезпечених соціальних груп означає більш високу здатність останніх до позаекономічного (за допомогою застосування державної влади) відчуження ресурсів у решти соціуму, політичне панування ресурсозабезпеченої меншості над більшістю є системним фактором. Більшість здатна компенсувати для себе даний фактор через об'єднання в масові політичні партії (створення об'єданого мегаресурсу). Однак при цьому виникає описана «залізним законом олігархізації політичних організацій» Р. Міхельса проблема відчуження функціонерами, що складають партійний апарат, на свою користь наданих їм від імені організації повноважень і ресурсів управління [3].

Положення політичної еліти як розпорядника ресурсів, що вилучаються у соціуму на користь держави (на громадські потреби), дозволяє їй відчужувати частину цих ресурсів на свою користь. При цьому прибутковість розпорядження державними ресурсами (в тому числі технологічними - такими як держапарат, законодавча система і т.д.) істотно перевищує прибутковість від господарської діяльності. Збільшення відчужуваних у соціуму ресурсів в довгостроковому плані тягне за собою збільшення чисельності політичної еліти і зростання її запитів, а також збільшення чисельності та зростання запитів соціальних груп, що обслуговують інтереси політичної еліти і тому отримують від неї певні ресурси, управлінські та контрольно-наглядові повноваження. Виникає свого роду «перевиробництво» еліти. Це, в свою чергу, веде до збільшення частки ресурсів, відчужуваних у соціуму елітою на свою користь. Зменшення ресурсів, що надходять в сферу господарської діяльності, вже в короткотерміновому плані веде до зниження обсягу ресурсів, що надходять від цієї діяльності. Відповідно, це знижує і рівень споживання основної маси соціуму, і рівень споживання ресурсів на одиницю елітарної його частини.

Результатом є виведення найменш ресурсозабезпечених сегментів еліти і обслуговуючих її груп з елітарними запитами (квазіеліта) за рамки елітарного статусу і відповідно – втрата ними звичного пільгового доступу до ресурсів. У разі використання такими групами своїх знань і навичок у сфері політичного управління, вони формують контреліти, що пред'являють претензії на вигнання існуючої еліти і заняття її місця в системі перерозподілу.

Не володіючи концентрацією ресурсів, достатніх для боротьби з існуючою елітою, контреліти змушені проводити мобілізацію більшості соціуму на боротьбу з нею. При цьому використовується технологія впливу на маси, заснована на принципі викриття несправедливого порядку розподілу на користь існуючої еліти. Для придушення опору більшості соціуму вирішальним фактором є здатність еліти до підвищення примусу. При цьому збільшується обсяг ресурсів, які відволікаються як елітою, так і контрелітою для політичної боротьби між собою. У довготерміновому плані це сприяє зниженню обсягу ресурсів, що надходять від господарської діяльності суспільства. Таким чином, політична криза провокує економічну а та у свою чергу - соціальну.

Аналіз суспільно-політичних відносин на основі даної аналітичної моделі дозволяє зробити наступні висновки.

1. Еволюція господарської діяльності йде шляхом концентрації господарських ресурсів (власності) і економічної влади в руках меншості соціуму. Таким чином, нерівномірність доступу до ресурсів для різних соціальних груп в процесі первинного розподілу обумовлює внутрішню нестабільність соціуму, для компенсації якої застосовується владний перерозподіл ресурсів через механізм держави.

2. Держава як розпорядник значного обсягу ресурсів, що вилучаються у соціуму в процесі перерозподілу, є об'єктом владного впливу з боку соціальних груп, здатних сконцентрувати достатній для цього обсяг ресурсів. Відносини між державою і даними групами визначаються співвідношенням обсягів концентрації ресурсів та ефективністю їх застосування. Вилучення державою

ресурсів на свою користь і вилучення державних ресурсів на свою користь найбільш ресурсозабезпеченими соціальними групами і угрупованнями є системними факторами описуваної моделі.

3. Нація, яка складається з конкуруючих між собою в боротьбі за доступ до ресурсів соціальних груп і угруповань, не є внутрішньо єдиним суб'єктом політики. Стан конкурентної політичної боротьби всередині нації є системним фактором. При цьому меншість нації завдяки високій концентрації ресурсів здатна підкоряти своєму пануванню більшість, завдяки чому отримує право діяти у своїх інтересах від імені цієї більшості. Таким чином, в реальності нація представлена політичною елітою — ресурсозабезпеченою меншістю, що панує над соціумом.

4. Політична еліта перетворюється на чинник дестабілізації соціуму при перевищенні критичного для відтворення соціуму порогу частки відчужуваних на свою користь ресурсів. Враховуючи, що відчуження елітою ресурсів на свою користь має системний характер, дане явище також є системним. Таким чином, політичні еліти відіграють ключову роль в утворенні криз, що супроводжують розвиток держави і суспільства.

В цілому пропонована модель дозволяє аналізувати кризові явища, що існують у політичній реальності, не як прояви позасистемного характеру, а як системні фактори, що є наслідком нормального функціонування елементів соціальної, економічної та політичної систем суспільства. Звідси завданням подальших досліджень у даному напрямі постає виявлення системних елементів та відносин, здатних виступити факторами, що компенсують генеровані системою кризові явища.

Література

1. Фисун А. Постсоветские неопатримониальные режимы: генезис, особенности, типология. / Отечественные записки. – 2007. – №6. – С. 8 – 28.

2. North D. A Neoclassical Theory of the State. // Rational Choice. / Ed. by J. Elster. Oxford: Blackwell, 1986. – P. 248 – 260; North D. Institutions, Institutional Changes, and Economic Performance. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990.
3. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Вся политика. Хрестоматия. Сост. Нечаев В. Д., Филиппов А. В. – М.: Изд-во "Европа", 2006. – 440 с. – С. 158 – 168.

УДК 327-047.27:316.3]-027.21(045)

Цирфа Ю. А.

(м. Київ)

**ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СВІТЛІ
КОНСТРУКТИВІСТСЬКИХ ТА РЕАЛІСТСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Проведено компаративний аналіз положень конструктивістської та реалістської парадигм і визначено їхнє співвідношення в процесі вивчення феномену зовнішньополітичної ідентичності. Виявлено, що онтології соціального конструктивізму більш придатні для вивчення даного явища, ніж позитивістські та постпозитивістські підходи.

Ключові слова: зовнішньополітична ідентичність, конструктивізм, реалізм, теоретичний підхід.

Проведен компаративний аналіз положень конструктивістської та реалістської парадигм і определено их соотношение в процессе изучения феномена внешнеполитической идентичности. Вывявлено, что онтологии социального конструктивизма более пригодны для изучения данного явления, чем позитивистские и постпозитивистские подходы.

Ключевые слова: внешнеполитическая идентичность, конструктивизм, реализм, теоретический подход.

Comparative analysis of the provisions of social constructivism and realism is provided. Their correlation while studying the foreign policy identity phenomenon is determined. It is revealed that the ontologies of social constructivism are more suitable for studying this phenomenon than the positivist and post-positivist approaches.

Keywords: foreign policy identity, constructivism, realism, theoretical approach.

Вступ. Оскільки сучасна наука оперує значною кількістю підходів до аналізу концепту ідентичності та логіки її формування, дослідження даного феномену стикаються з певними суперечностями, котрі виникають на основі мультидисциплінарних характеристик та різнорівневої природи останнього.

Зважаючи на те, що наука про міжнародні відносини може бути в загальному поділена на позитивістські (реалізм, лібералізм/ідеалізм,